

SINDROM ZAOSTAJANJA U JEZIČNOM RAZVOJU

Dušanka Vuletić
Diana Arapović
Emica Farago
Mladen Heđever
Marta Ljubešić

Fakultet za defektologiju
Sveučilišta u Zagrebu

Originalni znanstveni članak
UDK: 376.36

Sažetak

U članku je prikazana koncepcija istraživanja razvojnih disfazija i disfazoidnih smetnji u djece školske dobi. Istraživanje je koncipirano kao longitudinalna i komparativna studija. Četiri subuzorka djece s disfazoidnim i disfazičnim smetnjama (prvi, drugi, treći i četvrti razred) bit će praćena u najmanje tri vremenske točke s razmacima od šest mjeseci. Istraživanje je po koncepciji i metodama usaglašeno s jednom studijom dizgramatizma na njemačkom govornom području i sa studijom migrantske dvojezičnosti, a paralelna studija na refereničnom uzorku provodi se u istim školama gdje se ispituju učenici s disfazičnim i disfazoidnim smetnjama. Intencija je da se komparativnim pristupom dođe do informacija o procesima usvajanja i korištenja jezika koji su specifični za sindrom zaostajanja u jezičnom razvoju.

Prva iskustva u provođenju istraživanja govore o velikim problemima u formiranju uzorka djece s disfazoidnim smetnjama, osobito one mlađe, jer je dijagnostika tih smetnji gruba i nedovoljno pouzdana. Istraživanje ima i praktičan cilj u smislu stvaranja metrijski dobrih i ekonomičnih dijagnostičkih postupaka.

1. UVOD

Već niz godina Odsjek za logopediju Fakulteta za defektologiju u Zagrebu bavi se istraživanjem govora i pravila koja njime upravljaju. Analizirana je glasovna i slogovna struktura govora, morfologija i sintaksa, te rječnik najčešćih riječi u govoru.¹

Rezultati ove analize trebali bi poslužiti kao osnovica za izradu dijagnostičkog i rehabilitacijskog instrumentarija u logopediji. Trebali bi pokriti područje dislalije, alalije, nedovoljno razvijenog govora, disfazije i afazije. Ti su poremećaji manje - više definirani i nije ih teško prepoznati. Svi se ti poremećaji, osim afazije, nalaze u djece predškolske i školske dobi. U predškolske i školske djece javljaju se, naravno, i drugi poremećaji, kao mucanje, brzopletost, poremećaji čitanja i pisanja, pa i dizatrija kao posljedica cerebralne paralize. Pretpostavlja se da djeca koja nemaju neki od spomenutih poremećaja imaju normalan govor, odnosno normalno usvajaju i druga

sredstva komunikacije, kao što su čitanje i pisanje.

Postoji, međutim, u sivoj zoni između djece logopata i djece s normalnim govorom određen broj djece koja nemaju nikakav definiran govorno-jezični poremećaj, a ipak ne vladaju posve suvereno svojim materinim jezikom. Radi se o lakšim odstupanjima koja se ne primjećuju u površnim kontaktima, koja čak nastavnici ne uočavaju kao takva, a ne otkriva ih niti postojeći logopedski dijagnostički instrumentarij, jer je usmjeren prema jačim odstupanjima.

Takva se odstupanja očituju u blagim dizgramatizmima i u onom što bi se moglo nazvati nedovoljnim osjećajem za jezik; ta djeca mogu imati i siromašniji vokabular, ali osnovni je simptom nedovoljno usvojen gramatički sustav. Uzroci takvim odstupanjima mogu biti različiti: nedovoljna mentalna razvijenost, bilingvizam, zapuštenost, senzorne smetnje, ali i nešto što se može naslućivati, ali ne i sigurno utvrditi: određena urođena ili stečena slabost za usvajanje jezičnog sustava.

¹ popis radova nalazi se u popisu literature

Djeca s takvim blagim odstupanjima učenici su osnovnih škola. Ako nemaju kakav uočljiv dodatni govorni poremećaj, ne idu logopedu. Vjerojatno imaju slabiji školski uspjeh koji se pripisuje nekim drugim uzrocima, a onaj osnovni ostaje neprimijećen.

Problem razvojnih disfazija i disfazoidnih smetnji je k tome relativno slabo istražen za područje hrvatskog ili srpskog jezika, pa ne raspoložemo niti preciznim lingvističkim opisom manifestacija tog jezičnog poremećaja, niti su u dostatnoj mjeri razrađeni dijagnostički kao i rehabilitacijski postupci. To su bili razlozi da u okviru projekta Evaluacija programa i modela transformacije ponašanja djece i omladine s teškoćama socijalne integracije, što se već četvrtu godinu izvodi na Fakultetu za defektologiju, 1988. godine krenemo s projektnim zadatkom Nedostatni oblici verbalnog ponašanja u djece s razvojnom disfazijom i disfazoidnim smetnjama.²

2. CILJEVI ISTRAŽIVANJA

1. Utvrditi učestalost i oblik disfazoidnih i disfazičnih smetnji u djece osnovnoškolske dobi
2. Napraviti detaljnu analizu jezične djelatnosti te djece
3. Razviti instrumentarij za dijagnozu razvojnih disfazija i disfazoidnih smetnji
4. Za utvrđene specifičnosti u govornom razvoju razraditi terapijske tehnike i probno ih primijeniti
5. Postaviti hipoteze o procesima jezične djelatnosti u tih ispitanika, odnosno prikupiti podatke koji omogućavaju razmatranje pitanja jesu li procesi obrade jezičnih informacija u djece s disfazoidnim i disfazičnim smetnjama isti kao u ostale djece.

3. METODOLOŠKA KONCEPCIJA ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je planirano kao longitudinalna studija u okviru koje će se dobni subuzorci (7, 8, 9, 10 godina) pratiti najmanje u tri vremenske točke s razmacima od 6 mjeseci, a dozvole li to financijski uvjeti, i duže.

Druga metodološka karakteristika ovog istraživanja je komparativni pristup. Naime, najveći dio ovog istraživanja u metodološkom smislu usaglašen je s paralelno vođenim studijama (od kojih je jedna završena pred kratko vrijeme, jedna je u toku, a jedna istom treba započeti³ ti, jer očekujemo da se odgovoru na pitanje o procesima usvajanja i korištenja jezika, koji su specifični za sindrom zaostajanja u jezičnom razvoju, upravo ovim putem možemo približiti. Pri samoj konstrukciji zadataka odlučili smo se za dominantnu upotrebu tehnika provociranih odgovora, jer su djeca s tom teškoćom u pravilu svjesna svog govornog problema, te spontano reduciraju složenost svog iskaza i tako izbjegavaju teže oblike. Slobodno izražavanje učenika (pismeno i usmeno) također je ispitivano.

Sve metode za prikupljanje podataka uklopljene su u shemu koja sadrži dvije dimenzije u odnosima koji su prikazani na slici 1.

3.1. Varijable istraživanja i mjerni instrumenti

Varijable istraživanja podijeljene su u dvije skupine:

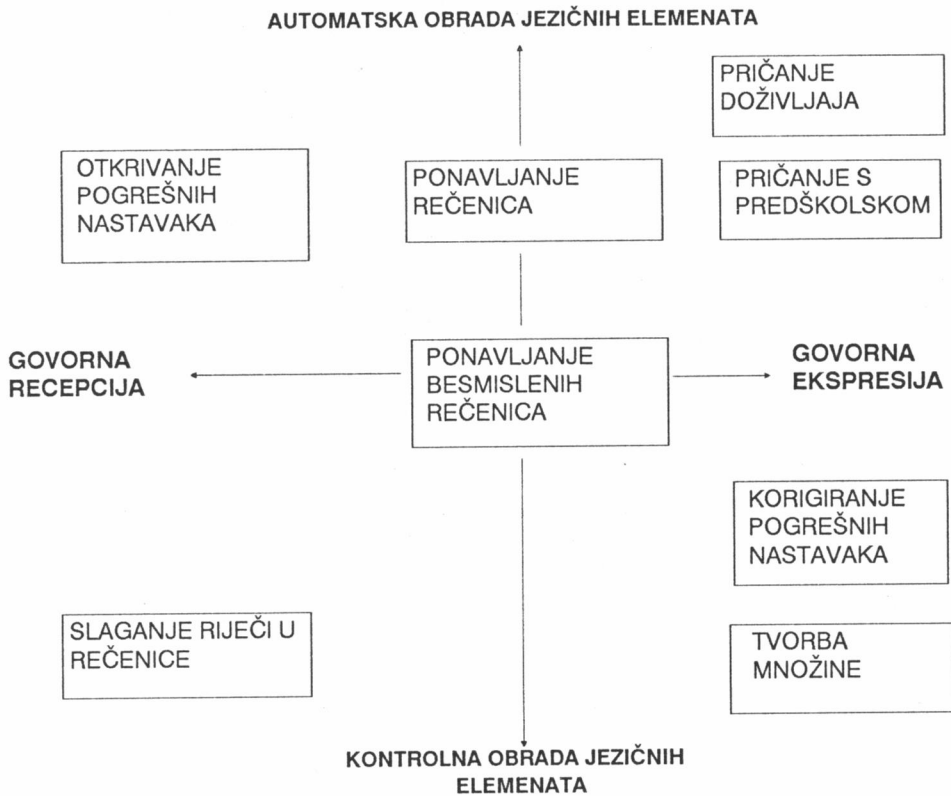
- kognitivne varijable i
- varijable jezične djelatnosti.

Razlog za uključivanje određenog broja kognitivnih varijabli je višestruk. One su nam potrebne kao kontrolne varijable za uspoređivanje svih uzoraka ispitanika (bilingvalnih, s drugog jezičnog područja itd.) u odnosu na kognitivni

² Projektni zadatak financira SIZ za znanost SRH (zadatak broj 1.10.05.01.06), a vodi ga prof.dr. Dušanka Vuletić.

³Spomenuta istraživanja su: istraživanje bilingvalnog razvoja migrantske djece - "Komparativno istraživanje disgramatičnog, bilingvalnog i monolingvalnog govornog razvoja" (Ljubešić, 1989), longitudinalna studija disgramatizma na njemačkom govornom području "Untersuchungen zum Entwicklungsdysgrammatismus als spezifischer Ausprägungsform der Entwicklungsdysphasie" (Scholer, Abele, Kany, Ljubešić, Seeger, 1987), a planirano je slično istraživanje jezične djelatnosti djece u domskom smještaju (Tončetić, u pripremi).

Sl. 1. Shema prema kojoj su razvrstani svi zadaci za ispitivanje jezične djelatnosti

status. Osim toga, zanimaju nas relacije odabranih kognitivnih varijabli (auditivno serijalne percepcije, kratkotrajnog pamćenja i opće inteligencije) i govornih varijabli u djece sa zaostajanjem u jezičnom razvoju.

Za ispitivanje kognitivnih sposobnosti upotrijebljeni su slijedeći testovi: Ravenove obojene progresivne matrice (Raven, 1956), subtest Pamćenje brojeva iz baterije WISC (Wechsler, 1949), subtest Pamćenje vizualnog slijeda iz ITPA te testovi vlastite konstrukcije za ispitivanje kratkotrajnog pamćenja za logatome i test Ponavljanja ritmova.

Za istraživanje varijabli jezične djelatnosti sakupljeni su uzorci spontanog govora. Djeca su najprije trebala ispričati neki svoj doživljaj, a nakon toga izmisliti priču na osnovi predloženih crteža. Zadaci za ispitivanje gramatičkog

aspekta govora obuhvaćali su: ponavljanje rečenica, otkrivanje i korekciju pogrešnih nastavaka, tvorbu množine i slaganje riječi u rečenice.

3.2. Uzorak ispitanika

Uzorak ispitanika obuhvaća djecu od prvih do četvrtih razreda redovnih osnovnih škola na području grada Zagreba.

Starosna dob učenika pri prvom ispitivanju kreće se u rasponu od 7 do 10,5 godina.

U skladu s ciljem ispitivanja uzorak ispitanika obuhvaća eksperimentalnu grupu u koju ulaze djeca s disfazičnim i disfazoidnim smetnjama. Ukupno se planira izdvojiti 60-ero djece.

Raditi usporedbe rezultata formirat će se i kontrolni uzorak koji će s eksperimentalnom sku-

pinom biti izjednačen po broju, spolu, kronološkoj dobi i mjestu odvijanja nastavnog procesa (ista škola i isti razred).

4. PRVA ISKUSTVA U PROVOĐENJU ISPITIVANJA

Inicijalna ideja u provođenju ovog istraživanja bila je da se izdvoje djeca polaznici redovnih osnovnih škola koja imaju različite razine disfazoidnih smetnji u procesima verbalne recepcije i ekspresije. Prvi kontakti uspostavljeni su s razrednim nastavnicima. Da bi dijete ušlo u uzorak, trebalo je udovoljiti određenim kriterijima koji upućuju na smanjenu sposobnost lingvističkog funkcioniranja.

Putem razgovora nastavnici su bili upoznati s problemima koji karakteriziraju djecu s disfazoidnim sindromom. Nakon toga od nastavnika se tražilo da, prema uputama, prepoznaju i izdvoje djecu:

- koja imaju jače izražene gramatičke pogreške i siromašan riječnik, kako u govoru tako i u pismenom izražavanju
- koja se teško izražavaju
- koja izbjegavaju slobodno govorno izražavanje, pa koriste kratke rečenice i odgovore tipa "da" i "ne", ili tekstove naučene napamet da bi na taj način izbjegli slobodno izražavanje
- koja ćešće ne razumiju što im se govori
- kod koje se uočava velik raskorak u uspjehu iz materinjeg jezika i matematike u korist matematike.

Spomenuti simptomi nisu smjeli biti posljedica mentalne retardacije, višjezičnosti subkulturne sredine ili motornih i senzornih smetnji. Istraživanje je započelo u OŠ "Rajka i Zdenka Baković" u Zagrebu. Tu su, pridržavajući se navedenih uputa, od ukupnog broja djece (236), polaznika prvih, drugih, trećih i četvrtih razreda, nastavnici izdvojili pedeset osmero djece, što čini 24,6%.

Izdvojena djeca, njih 58, ispitano je nakon toga trijažnim logopedskim tehnikama, tj izvršena je kvalitativna analiza spontanog govora. To su ispitivanje proveli iskusni logopedi, suradnici projektnog zadatka. Uočeno je da većina izdvojenih učenika ne spada u populaciju dje-

ce koja su predmet ovog istraživanja. Analiza spontanog govora pokazala je da unaprijed utvrđenim kriterijima odgovara samo 12-ero djece, dvije djevojčice i deset dječaka, u dobrom rasponu od sedam do deset godina i tri mjeseca. Tih 12-ero djece čini tek jednu petinu djece koju su izdvojili nastavnici. Takav nesrazmjer u selekciji uzorka proističe iz činjenice da nastavnici, iako prije instruirani, nisu prepoznavali odnosno razlikovali djecu s različitim tipovima teškoća verbalne ekspresije. Najčešće su djecu s pogreškama izgovora prepoznavali kao djecu s disfazoidnim smetnjama. Nastavnici su često i djecu koja nisu blagolagoljiva procjenjivali kao disfazičare, iako ti učenici nisu po kvaliteti iskaza zaostajali za drugom djecom. Naime, njihovo izražavanje karakterizirano je poštivanjem sintakse i morfologije i adekvatnim vokabularom, a samo je globalni izraz donekle sažetiji. Opći je dojam da su nastavnici izdvojili djecu koja su imala teškoće u svladavanju nastavnog procesa.

I u logopedskom trijažnom ispitivanju, zbog nedostatka objektivnih preliminarnih mjernih instrumenata, bilo je teškoća u utvrđivanju pouzdanih simptoma koji bi jasno razgraničili djecu s blažim disfazoidnim smetnjama od ostale djece.

Ispitivanje je nastavljeno primjenom odabranog instrumentarija (točka 3.1). Iako rezultati nisu još u potpunosti obrađeni, iskustva tokom ispitivanja ukazuju na mogućnost da čak i u eksperimentalnom uzorku od 12-ero izdvojene djece sva ne pripadaju kategoriji djece s disfazoidnim smetnjama. Opravdanost tih sumnji ima određenu potvrdu u dosadašnjim istraživanjima, pa tako u literaturi nalazimo da se u općoj populaciji postotak djece s disfazičnim smetnjama kreće do 1,5%. Postotak te djece u ovom dijelu ispitivanja je znatno viši i iznosi, do sada, 5% osnovnoškolske populacije nižih razreda.

Sve teškoće koje su se javile već na početku provođenja istraživanja samo potvrđuju ranija iskustva s dijagnosticiranjem razvojnih poremećaja, a posebno onih koji zalaze u jezičnu sferu. Kao posljedica javlja se i nedorečena terminologija i klasifikacija (Vuletić, Brestovci, Ljubešić, Mavrin-Cavor, 1985; Šikić, Ivičević-Desnica 1987).

Nadamo se da će ovo istraživanje pridonijeti terminologiji i klasifikaciji, te unaprijediti dijagnostičke i rehabilitacijske postupke.

LITERATURA

1. ITPA Illinois Test of Psycholinguistic Abilities (revidirano izdanje). University of Illinois Press, Urbana, 1968.
2. LJUBEŠIĆ, M.: Zur bilingualen Entwicklung jusslawischw Migrantenkinder: Konzeption, Erhebung und erste Ergebnisse, Arbeitsbericht Nr.8. Pädagogische Hochschule Heidelberg, Heidelberg, 1989.
3. RAVEN, J.C.: Coloured Progressive Matrices, revidirano izdanje, H.K.Lewis and Co. Ltd, London, 1956.
4. SCHOLER, H., ABELE, T., KANY, W., LJUBEŠIĆ, M., i SEEGER, G.: Untersuchungen zum Entwicklungsdysgrammatismus als spezifischer Ausprägungsform der Entwicklungsdysphasie, Arbeitsbericht Nr.2, Pädagogische Hochschule Heidelberg, Heidelberg, 1987.
5. ŠIKIĆ, N., J.IVIČEVIĆ-DESNICA: Prilog razlučivanju metodološke nerazvijenog govora, Govor IV(1), Zagreb, 1987, 71-87.
6. VULETIĆ, D.: O Nekim elementima govora, Defektologija XI (1), 1975, 31-37
7. VULETIĆ, D.: O nekim elementima govora II, Defektologija XIV (1-2), 1978, 39-49.
8. VULETIĆ, D. i studenti: Struktura rečenice u govoru, Defektologija 16 (1-2), 1980, 43-52.
9. VULETIĆ, D. i D.ARAPOVIĆ: Morfologija u govoru, Defektologija 17 (1-2), 1981, 35-46.
10. VULETIĆ, D.: Test artikulacije, Fakultet za defektologiju, Zagreb, 1985. i 1987.
11. VULETIĆ, D., B.BRESTOVCI, M.LJUBEŠIĆ, Lj.MAVRIN-CAVOR: Prob lemi terminologije i klasifikacije razvojnih poremećaja govora, Defektologija 21 (2), Zagreb, 1985, 89-103.
12. VULETIĆ, D.: Struktura osnovnog rječnika govora, Govor V (2), 1988, 147-160.
13. VULETIĆ, D.: Sređivanje govornog materijala za računsku obradu, Zbornik radova s IV konferencije Društva za primijenu lingvistiku Slovenije i Instituta "Jožef Stefan", Portorož, 1988, 451-458.
14. VULETIĆ, D.: Glasovna i slogovna struktura govora, Zbornik radova s V kongresa Saveza društava za primijenu lingvistiku Jugoslavije, Ljubljana, 1989, 224-229.
15. VULETIĆ, D.: Standardizirani test artikulacije (Školska knjiga, u tisku).
16. VULETIĆ, D.: Osnovna gramatika i rječnik govora (u pripremi za tisak).
17. WECHSLER, D.: WISC - Wechsler Intelligence Scale for Children, The Psychological Corporation, New York, 1949.

THE SYNDROME OF RETARDED VERBAL DEVELOPMENT

SUMMARY

This paper gives a survey of the conceptions of investigating developmental dysphasics and the dysphasic disturbances in school age children. Investigation was conceived as a longitudinal and the comparative study. Four subsamples of children showing dysphasic and dysphasic disturbances (the first, second, third and the fourth grade) are going to be traced in at least three time spots in six months intervals. This investigation is coordinated in its conception and methods with one study of dysgrammatism in German speaking area and with the study of migrant bilinguality. Parallel study on the referent sample is conducted

in the same schools where are tested children showing dysphasic and dysphasic disturbances. The intention is to collect informations about processes of acquiring and using the language which are specific for the syndrome of retarded verbal development, through a comparative approach.

First experiences in conducting this investigation showed great problems in forming the sample of children with dysphasic disturbances especially of the younger age, because diagnostics of such disturbances isn't reliable enough. This investigation has also it's practical aim, to create good metric and economical diagnostic procedures.